

LA TOPONÍMIA URBANA D'OLIVA*

JOSEP SENDRA I MOLIÓ

INTRODUCCIÓ

En quina llengua?

1. EL DESENVOLUPAMENT URBÀ D'OLIVA

2. ELS NOMS TRADICIONALS

2.1. Classificació dels noms tradicionals

2.1.1. Topònims geogràfics o naturals

2.1.1.1 Relleu

2.1.1.2 Hidrografia

2.1.1.3 Vegetació

2.1.2. Topònims urbans pròpiament dits

2.1.2.1. Estructura i distribució urbanes

2.1.2.2. Trama de serveis

2.1.2.3. Agricultura i ramaderia

2.1.2.4. Comerç

2.1.2.5. Activitats laborals

2.1.2.6. Altres activitats

2.1.2.7. Edificis i objectes singulars

2.1.3. Topònims històrics

2.1.3.1. Antropònims individuals

2.1.3.2. Antropònims col·lectius

2.1.4. Topònims afectius

2.2. Sobre els noms de sants

3. LES NOVES DENOMINACIONS

3.1. Canvis de nom

3.2. Els canvis més antics

3.3. Canvis durant la Segona República

3.4. Els canvis de noms de la postguerra

3.5. La renovació toponímica dels anys 60

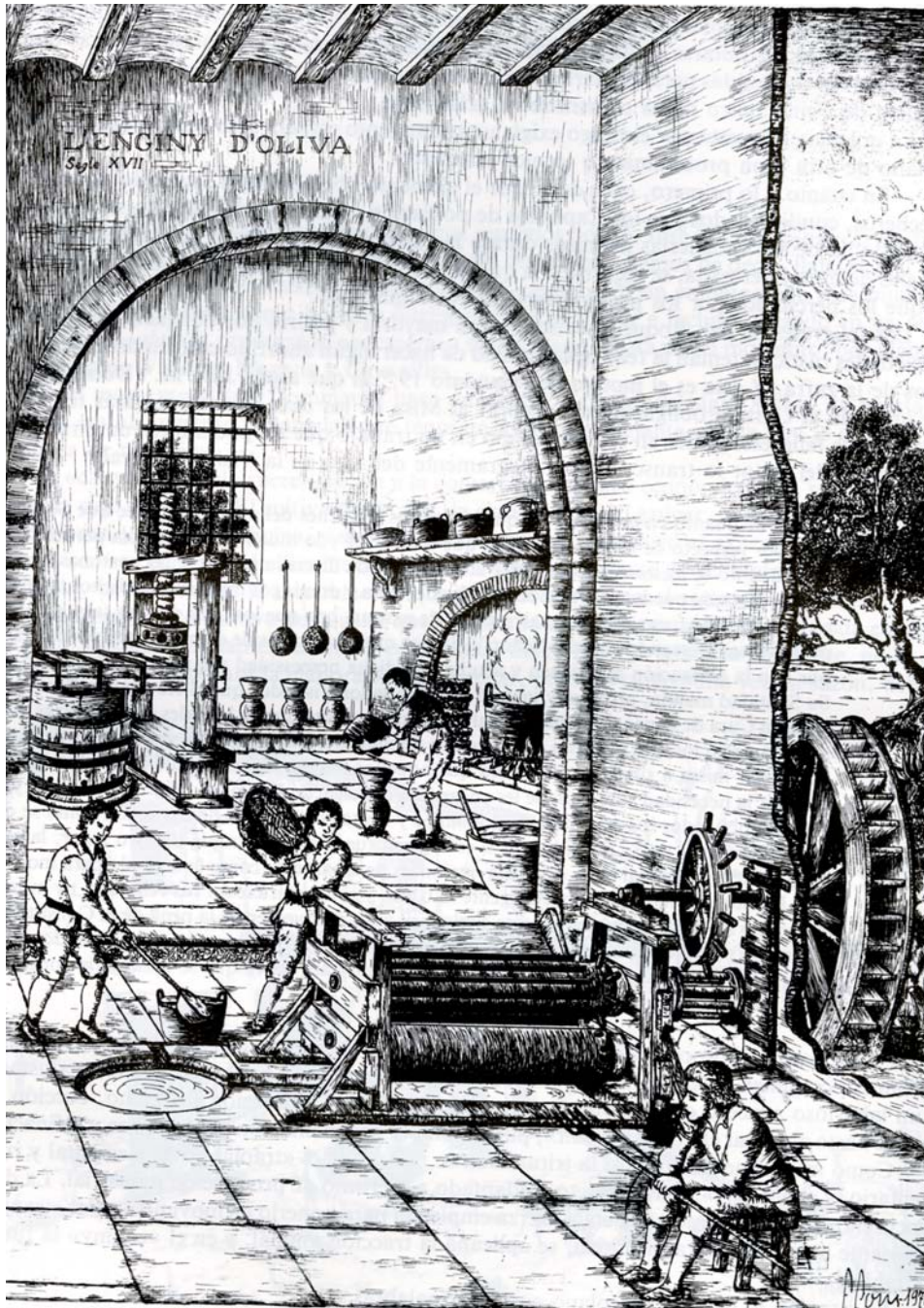
3.6. La transició a la democràcia

3.7. Els esforços de normalització lingüística

4. BIBLIOGRAFIA

APÈNDIX: plànol i relació de vies urbanes.

* Comunicació presentada originalment al IV COL·LOQUI D'ONOMÀSTICA VALENCIANA. XXI COL·LOQUI DE LA SOCIETAT D'ONOMÀSTICA, celebrat a Ontinyent (la Vall d'Albaida), els dies 29 i 30 de setembre i 1 d'octubre de 1995. Publicada al corresponent *Llibre d'Actes*, Ontinyent 1997, pàgs. 1077-1103.

L'Enginy d'Oliva, il·lustració de Francisco Pons Moncho

DOMÍNGUEZ-PONS, *Sant Roc d'Oliva. Apuntes històrics*, pàg. 620.

INTRODUCCIÓ

Els noms dels carrers d'Oliva, com els de la resta de poblacions valencianes i d'arreu del món, són un producte i un reflex de la història i de la vida de la ciutat. Alguns dels noms ens recorden edificis o construccions desaparegudes, que en un temps configuraren d'una certa manera l'espai urbà; d'altres ens informen sobre els oficis i activitats de la vida quotidiana en un passat més o menys llunyà. La nòmina de personatges locals, uns il·lustres, altres simples veïns, troba eco en els noms d'uns carrers que tothom travessa a diari, però són pocs els qui saben qui eren aquelles persones al·ludides en les plaques. Els majors saben com es deia tal o qual carrer en temps del franquisme, i alguns dels més vells recorden com s'anomenava en temps de la República, o encara abans. Els canvis de règim polític s'han deixat sentir en els noms de determinats carrers, que tothom ha seguit anomenant de la mateixa manera: amb el nom popular de sempre, que no ha figurat mai en cap placa, ni és el de cap general, rei o president, i que sol ser en la llengua del poble.

En aquest treball pretenem aproximar-nos a les motivacions que han donat lloc als noms dels carrers d'Oliva: *què* ens diuen, *per què*, *com* s'agrupen, *on* s'ubiquen, els canvis que han experimentat, en quina llengua han arrelat, i la persistència del nom popular enfront del nom oficial en determinats casos.

No és tasca fàcil conèixer els noms antics d'alguns carrers, ni els canvis que han registrat en èpoques anteriors a la nostra. Ens és pràcticament impossible disposar d'un nomenclàtor urbà complet anterior a la Guerra Civil, ja que els arxius municipals foren cremats l'11 d'agost del 1936. El llibre d'actes municipals més antic conservat s'enceta amb el ple del 17 de febrer del 1937. Aleshores molts carrers ja havien perdut el seu nom anterior, i eren designats amb noms de personatges, institucions o conceptes vinculats al règim polític aleshores en vigor.

Afortunadament, hem pogut suplir la mancança de documentació amb fonts indirectes, com són els tractats d'història local, així com els articles sobre el tema i els anuncis comercials en publicacions locals anteriors a la guerra -el periòdic *Patria Chica*-, i altres de l'època franquista i de la transició a la democràcia.¹ També ens ha sigut necessària la informació oral, tant de persones expertes en història local² com de simples veïns, i la visita a determinats carrers del casc antic, per tal de trobar una possible relació entre el nom i l'aspecte del carrer. Hem tornat a recórrer els carrers

¹Es conserva un plànol datat en gener del 1930, firmat per l'arquitecte V. Valle y Gadea, que ens ha estat molt útil per a reconstruir la nomenclatura vigent abans de la Segona República, però només en part, ja que molts carrers, tant nous com vells, hi figuren sense nom.

²Hem d'agrair especialment l'assessorament de Salvador Cardona Miralles, Alcalde d'Oliva durant la transició democràtica, i artífex de la recuperació de molts noms tradicionals i de la retolació de carrers nous amb noms arrelats a la nostra realitat, tant local com valenciana. Encara que no hi figure el seu nom, és l'autor del Nomenclàtor Urbano inclòs en l'obra col·lectiva *Iniciación a la Historia de Oliva* (1978, v. Bibliografía al final).

Així mateix, ens han estat molt útils els treballs de Francisco Pons Moncho, ex-Rector de Sant Roc i gran estudiós del tema (v. Bibliografía), basats en la documentació eclesiàstica i de l'Arxiu del Regne.

nous que en la nostra infantesa eren solars on jugàvem a futbol, horts de tarongers on ens amagàvem, o descampats on féiem harca a pedrades les diverses colles rivals; tot açò per tractar de recordar on acabava el casc urbà que, a partir dels anys 60, registraria un eixamplament espectacular que transformaria radicalment la seua fesomia.

EN QUINA LLENGUA?

Ens trobem, per a començar, amb el problema de la llengua en què caldria citar els topònims urbans. La pràctica totalitat dels noms populars són i han sigut sempre en valencià, així com bona part dels noms oficials (antics, restituïts o de nova creació). Altres noms oficials figuren encara en castellà en les plaques; alguns d'ells han estat coneguts sempre en valencià per part de la població (p.e. *Sant Francesc*); en canvi altres són intraduïbles (noms de persona, cognoms com *La Hoz*, etc.), o han arrelat en castellà entre la població (p.e. el carrer del *Niño*). Per a la citació dels noms de carrers ens atindrem als següents criteris:

1) Usarem el valencià per als noms populars i per als oficials que, a pesar de figurar en castellà en plaques i nomenclàtors, han estat coneguts habitualment en valencià entre la població.

2) També designarem en valencià els noms oficials que figuren en la nostra llengua en plaques o nomenclàtors, ja es tracte de noms recuperats (*Les Tendes*), de recent implantació (*Mestre Chapí*) o recentment traduïts (*Nazaré*, abans *Nazareno*).

3) Usarem el castellà per a noms oficials que, a hores d'ara, figuren en aquesta llengua en plaques i nomenclàtors, i que no siguen coneguts entre la població amb un nom equivalent en valencià (p.e. *San Jacinto*).

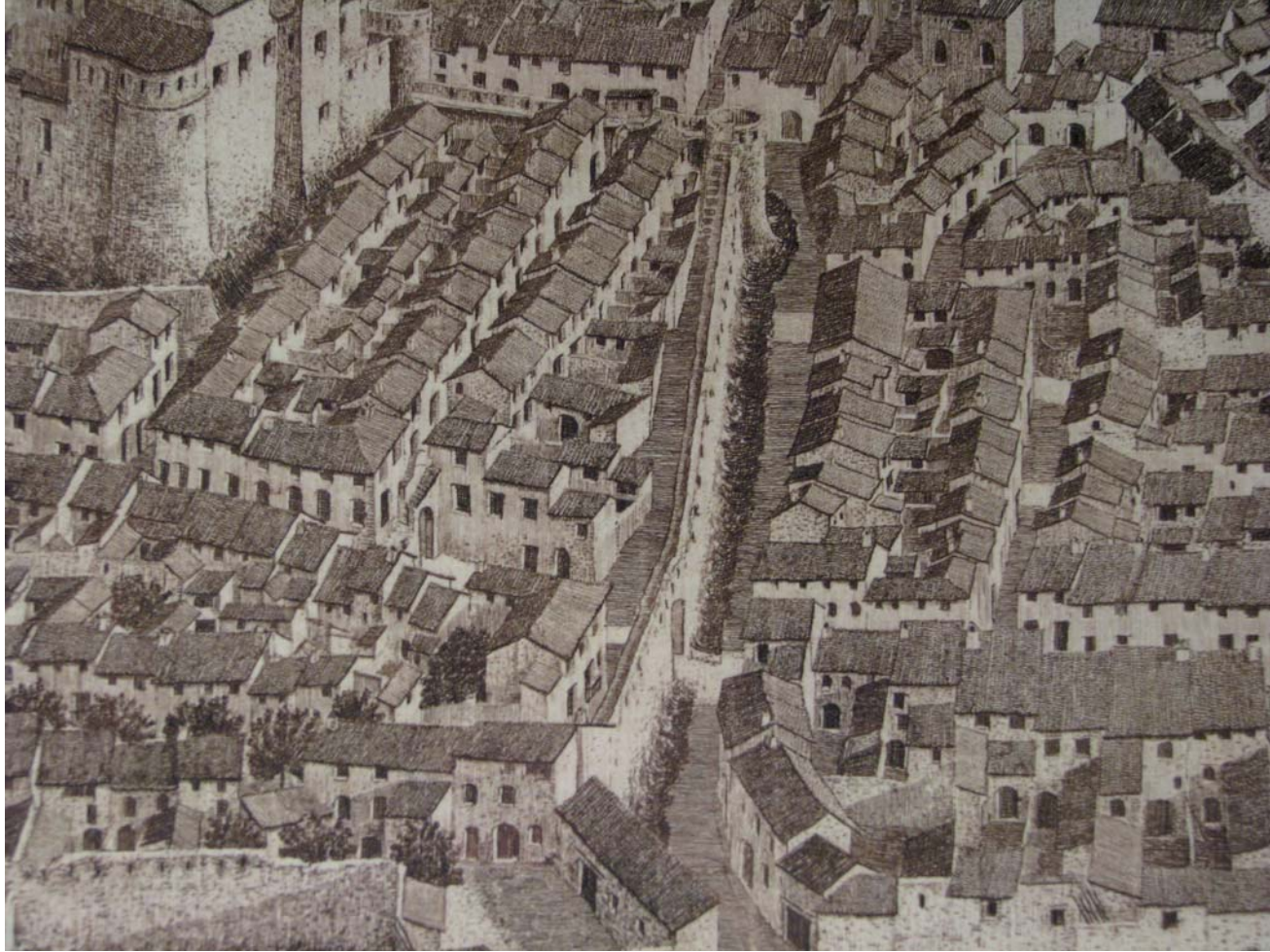
4) Eventualment, usarem el castellà en cites textuais, referides a determinades èpoques, en noms que tenen una versió habitual en valencià.

1. EL DESENVOLUPAMENT URBÀ D'OLIVA

Si entenem com ha tingut lloc el creixement de la ciutat des dels seus orígens, fàcilment ens podrem formar una idea del per què del nom de molts carrers, o de la seua distribució, segons es referesquen a oficis, personatges o fets històrics, tradicions religioses, etc.

El casc antic d'Oliva, la fesomia del qual es consolida entre els segles XVI i XVIII, comprén dos conjunts urbanístics clarament diferenciats: la Vila (intramurs) i el Raval (extramurs), ambdós situats al peu de la muntanya de Santa Anna, coronada pel castell d'aquest nom.

A la Vila residien els cristians vells, descendents dels repobladors de la

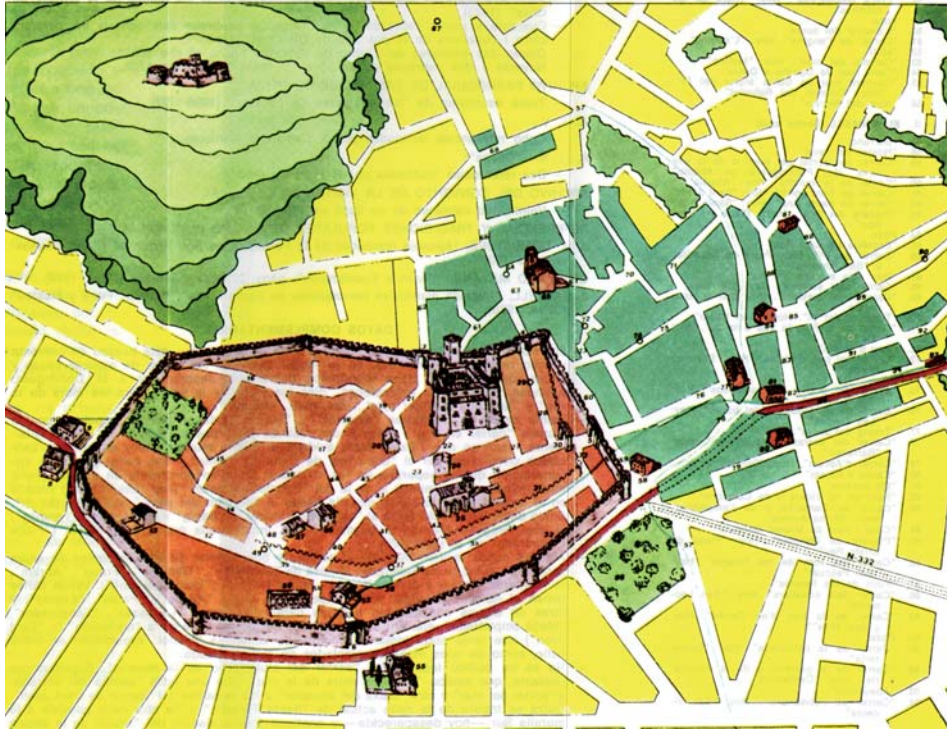
Reconquesta. Dins d'aquest recinte emmurallat es trobava ubicat el palau comtal dels Centelles, hui desaparegut; l'església de Santa Maria, ara seu arxiprestal; la Casa de la Vila, i les residències de les famílies més notables. La Vila era -com és avui- el centre administratiu, religiós i econòmic de la ciutat.

Fora de les muralles, al voltant de l'antiga mesquita -actual església de Sant Roc-continuen vivint els moros, als quals s'afegiren els cristians nous i els immigrants de modesta extracció social. El Raval es poblà en un principi a partir dels moros procedents dels poblats de l'Algar, Elca i Almuixic, situats tots ells dins l'actual terme d'Oliva. Camarena fa referència a una ordre reial de 1290,³ que els obligà a concentrar-se en aquesta moreria per raons de seguretat, ja que la seua dispersió en poblats rurals afavoria la comunicació amb els moros de la Vall de Gallinera, i podia propiciar revoltes com la d'Al-Azraq.⁴ La comunitat musulmana del Raval funcionava i s'administrava de manera autònoma, amb les seues pròpies institucions civils i religioses: consell d'ancians, cadí, alfaquí..., elegides amb el vist-i-plau dels senyors d'Oliva.

³ CAMARENA MAHIQUES, J., "De la historia de Oliva y del Rebollet", dins *Iniciación a la Historia de Oliva*, Publicacions Aj. Oliva, València, 1978, pàg. 156.

⁴ BLAY NAVARRO, J., *Documentos y datos para la historia de la Ciudad de Oliva*, València, ECIR, 1960, pàg. 28.

La conversió forçada dels musulmans al cristianisme, primer durant la guerra de les Germanies, i després per decret de l'emperador Carles V en 1525, canvià l'ordenament jurídic del Raval. En 1534, l'antiga mesquita fou transformada en parròquia de Sant Roc, independent de la de Santa Maria. En l'àmbit civil, l'antiga moreria es convertí, per decret imperial de 1536, en una entitat que, encara que compartia amb la Vila els càrrecs de Batle i Justícia, tenia els seus propis jurats i edil, i funcionava *de facto* com un municipi independent,⁵ la qual cosa fou motiu de freqüents conflictes entre ambdues entitats administratives, que no arribaren a fusionar-se fins que tingué lloc la remodelació dels municipis posterior al Decret de Nova Planta.⁶

F. Pons Moncho, 1978. *Iniciación Historia de Oliva*, pàg. 24 (bis)

⁵ PONS MONCHO, F., "La Parroquia de San Roque de Oliva", dins *Iniciación a la Historia de Oliva*, Publicacions Aj. Oliva, València, 1978, pàg. 342. I, també, PONS FUSTER, F., *Aspectos económico-sociales del Condado de Oliva (1500-1750)*, Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva, València, 1981, pàgs. 12-13.

⁶ CAMARENA MAHIQUES, J., "De la historia de Oliva y del Rebollet", dins *Iniciación a la Historia de Oliva*, Publicacions Aj. Oliva, València, 1978, pàg. 224.

Però els moriscos, a pesar de la seua conversió nominal, seguiren majoritàriament fidels a la seua fe, llengua i costums. El 28 de setembre de 1609, en compliment del Decret d'Expulsió, isqueren d'Oliva camí del port de Dénia, des d'on embarcaren cap a Orà. Representaven més de la meitat de la població total d'Oliva: entre el 55 i el 60%.⁷ El barri que deixaren desert no es repoblà de seguida; segons Pons Fuster:

“en contra de lo que pensaba la Corona, los pueblos no se repoblaron rápidamente con emigrantes foráneos. Sólo algunos pocos emigrantes de los lugares circunvecinos arribaron a Oliva y poblaron las casas abandonadas por los moriscos. La repoblación de Oliva fue un proceso tan lento que se necesitó más de un siglo para recuperar los niveles de población anteriores a la expulsión.”⁸

Aquesta causà l'enfonsament del conreu de la canyamel, i la ruïna de l'endeutat duc de Gandia i comte d'Oliva, els acreedors del qual denunciaren algunes autoritats locals per haver-se quedat il·legalment amb les millors cases i terres dels moriscos.

Ja superada la crisi demogràfica, el Raval coneixeria una notable expansió pels voltants de l'actual plaça de Ganguis durant el segle XVIII.

Quant a la Vila, la seua muralla primitiva seguia, a l'est, la línia de l'antiga via romana que unia Xàtiva amb Dénia, la qual discorria pels actuals carrers de Sant Vicent, Barranc, Les Tendes, Casa d'Alonso, Moreres, Major, per empalmar amb la carretera i el Camí Vell de Dénia. La Vila s'expandí en el segle XVI amb la construcció d'una nova muralla, que en la seua part oriental vorejava el Camí Reial de Gandia a Dénia (actual carretera València-Alacant).

Amb el temps, els dos grans barris s'eixamplaren més encara: el Raval, per la part anomenada El Pinet; la Vila sofrí la demolició de les seues muralles per ordre de Felip V, com a càstig per la participació d'Oliva en el ban austracista durant la Guerra de Successió, i s'expandí a principis del segle XX cap al Sud (barri de les Ermites i actual parròquia de Sant Francesc) i cap a l'Est, en les proximitats de l'antiga estació ferroviària i en direcció a la mar.

A finals dels anys 50 i principis dels 60, el casc urbà registrà un creixement rapidíssim, degut a la millora de les condicions de vida, la prosperitat deguda al conreu i comerç de la taronja, el començament del turisme... La immigració i el trasllat de part de la població autòctona als barris nous canvià la composició demogràfica i fins i tot lingüística de la població: molts veïns, sobretot del Raval, es traslladen a l'eixample, mentre una part del Raval acull en l'actualitat la immigració castellanoparlant, així com l'ètnia gitana.

⁷ CAMARENA MAHIQUES, J., “De la historia de Oliva y del Rebollet”, dins *Iniciación a la Historia de Oliva*, Publicacions Aj. Oliva, València, 1978, pàg. 201.

⁸ PONS FUSTER, F., “Las consecuencias de la expulsión de los moriscos de Oliva”, dins *Programa de Fira i Festes*, Oliva, 1985.

CREIXEMENT URBA D'OLIVA

- LA VILA
- EL RAVAL
- Eixample del Raval (ss. XVII-XVIII)
- Eixamples de la Vila (s. XIX - principis del XX)
- Límits (aproximatats) del casc urba a finals dels anys 50

2. ELS NOMS TRADICIONALS

A l'igual que en qualsevol població, també a Oliva es donen diferències entre el nom oficial i el popular de molts carrers. Així, el carrer *Cervantes* és més conegut com a *Carrer l'Estació*, o el carrer *del Mar* com a *Capavallà*⁹ *del Moll*. De vegades, un nom tradicional ha estat recuperat i convertit en oficial: és el cas del carrer *Les Tendes* (*General Primo de Rivera* en la postguerra), o de la *Plaça de Ganguis* (abans *Plaza de Cristo Rey*). En alguns casos, el nom oficial, sovint castellanitzat, ha reflectit sempre el popular: carrers *de la Creu* (“*Calle de la Cruz*”), *del Pou d'Alzina* (“*Pozo de Alcina*”), *del Barranc* (“*Barranco*”), *de la Cantereria*...

En alguna ocasió, un nom imposat com a oficial s'ha popularitzat i ha sobreviscut a posteriors canvis. Així, un nom com *C/ Gobernador Alvarez Rodríguez* (anterior a 1931) es convertí per al veïnat en el *Carrer Governador*, nom que s'ha sobreposat als noms oficials que el seguiren (*Emilio Castelar* durant la República, *Calvo Sotelo* durant el franquisme), i ara figura, recuperat, en les plaques actuals, com a *Carrer Governador*.

⁹ Al *Nomenclátor Urbano* (pàg. 445) figuren les formes *capavallà* i *davallà*, que fan referència a la inclinació d'aquest carrer, un dels més empinats d'Oliva. Hem sentit també la forma *cavallà*, explicable per síncope de *capavallà*, i reforçada per un possible creuament amb *davallà*.

Alguns carrers han tingut més d'un nom popular, de manera simultània o successiva: l'actual *Plaça d'Espanya* ha estat coneguda com a *Plaça de l'Església*, *Plaça Enrajolada* o *Plaça de Dalt*; la *Plaça de Sant Doménec*, com a *Placeta de Mossén Oliver* o *de Fora*; el carrer *Santa Teresita*, com a *Carrer de l'Aturador*, *de la Muralla* o *de l'Hort de Palau*. Un mateix nom oficial pot designar en l'actualitat dos o més carrers que abans eren coneguts amb noms diferents: l'actual carrer *Verge del Carme* comprén els antics carrers *de Miró* (o *del Forn de la Plaça Enrajolada*) i *de Mossén Osta*, nom que ara designa un carrer de l'eixample (*Obispo Juan Osta*). A la inversa, un carrer conegut amb un sol nom popular ha estat dividit en trams als quals s'ha donat diferents noms oficials: per *Carrer de l'Estació* es coneix tant l'actual *C/ de la Constitució* com la seua prolongació, el *C/ Cervantes*.

En el present apartat ens ocuparem dels noms tradicionals, que com és d'esperar, es localitzen majoritàriament al casc antic d'Oliva (Raval i Vila) i als eixamples més antics. Tindrem també en compte alguns elements generadors de topònims que abans estaven situats a l'exterior del casc urbà, i han estat engolits per l'expansió d'aquest, donant lloc a noms de carrers o places: *Raconada de les Ermites*, *Riuets dels Frares*, *Fonteta de Sòria*, etc.

Sancho i Morant,¹⁰ opinen que “els noms populars de carrer es caracteritzen per la seua motivació, pel nexxe que s'estableix entre la denominació i allò que es denomina”. És a dir, que a diferència dels noms oficials, que solen referir-se a personatges, objectes o fets que no tenen cap relació física ni humana amb el carrer, els noms populars al·ludeixen a elements o característiques que s'hi troben presents, o han existit en algun moment, i serveixen o han servit com a punt de referència: al carrer *Pou d'Alzina* podem veure encara el pou morisc cobert que li donà nom; al carrer *l'Enginy*, queden les arcades de l'antic edifici on s'elaborava el sucre; *Carrer del Molí* evoca una construcció de la qual queden algunes restes a l'interior d'una casa. En canvi, al carrer *de la Creu* només queda la memòria del monument que abans assenyalava la fi del casc urbà, en la confluència dels camins de Pego i de Dénia, i que els majors encara recorden. També el nom o cognom d'algun veí famós que habitava al carrer ha servit per anomenar-lo: *Plaça de Camacho*, *Plaça de Ganguis*, *Carrer Abram* (act. *Sant Bernat*).

2.1. CLASSIFICACIÓ DELS NOMS TRADICIONALS

La classificació establerta per Moreu-Rey per als topònims urbans¹¹ ens ha resultat de gran utilitat per als noms populars dels carrers d'Oliva, els quals podem agrupar en diverses categories semàntiques. Val a dir que un mateix topònim pot formar part de més d'una d'aquestes categories alhora.

¹⁰ SANCHO, P. i MORANT, R., “Noms de carrer van, noms de carrer vénen”, dins *Alba, Revista d'Estudis Comarcals d'Ontinyent i la Vall d'Albaida*, nº 5-6 (1990-91). Excm. Ajuntament d'Ontinyent, Servei de Publicacions, 1991, pàg. 240.

¹¹ MOREU-REY, E., *Toponímia urbana i onomàstica vària*, Palma de Mallorca, Ed. Moll, 1974, pàg. 72.

2.1.1. Topònims geogràfics (o naturals)

2.1.1.1 Relleu

El component genèric del nom de diversos carrers ja ens informa sobre el relleu muntanyós on s'assentà la població: *Pujada del Calvari*, *Pujada al Palau* (act. *C/ de l'Aula*), *Costera del Corralet*, *Capavallà del Moll* (act. *C/ del Mar*), *Tossalet del Pi* (act. *C/ San Isidro*). En altres, la informació ens ve donada per la denominació específica: *Plaça del Penyot*, *Camí del Collado* (entre les muntanyes de Santa Anna i de la Creu).

Els desnivells del casc antic queden reflectits en la contraposició *dalt / baix*: *Plaça de Baix* (act. *de l'Ajuntament*), *Plaça de Dalt* (anomenada també *de l'Església*, i oficialment *d'Espanya*). Noms oficials de carrers nous, com *Calle Alta* i *Calle Honda*, fan també referència a característiques del terreny.

2.1.1.2. Hidrografia

El Carrer *del Barranc* ocupa el lloc de l'antic Barranc dels Trapigs, que discorre entre les muntanyes de Santa Anna i de la Creu, i que marcà fins al segle XVII el límit septentrional del Raval. El Carrer de la *Goleta* (act. *Sant Cristòfol*), potser deuria el seu nom al fet de recollir part dels corrents d'aigua de pluja procedents dels carrers de més amunt, i que davallarien per ell. Altres hidrònims han esdevingut noms de carrers en data molt recent (a partir dels anys 60), amb l'eixamplament de la població: el *Riu dels Frares*, ara subterrani, passa sota la plaça del seu nom; la *Fonteta de Sòria*, antic ullal on naixia una séquia, coberta per l'actual carrer; el *Riu Alfadalí* (popularment *del Fadri*), que marca el límit sud del casc urbà.

2.1.1.3. Vegetació

Fan referència a aquest camp semàntic els topònims *Tossalet del Pi* (act. *C/ San Isidro*), *C/ Les Moreres*, i uns altres més recents, situats a la perifèria, que indiquen direcció cap a partides del terme: *Camí de la Carrasca*, *Avinguda del Morer*. D'aquest últim topònim i del de *Les Moreres* tornarem a parlar en l'apartat 2.3, referent a activitats agrícoles.

2.1.2. Topònims urbans pròpiament dits

2.1.2.1. Estructura i distribució urbanes

Les mateixes denominacions de *Vila* i *Raval* (o *Vila Nova*) marcaven l'oposició entre dos barris ben diferenciats, tant en l'aspecte urbanístic (intramurs / extramurs), com sociològic (cristians vells / moriscos o cristians nous), i en l'actualitat marquen sensibles diferències de composició demogràfica, de nivell de renda, culturals, ocupacionals, etc.

També hem vist abans l'oposició entre *Plaça de Dalt* i *de Baix*, que fan referència als desnivells del terreny. L'oposició entre *dins* i *fora* queda testimoniada pel nom *Plaça de Fora* amb que es coneixia en el segle XVII la plaça de *Sant Doméneq*; no podem assegurar amb certesa quina seria la *Plaça de Dins* (potser la de l'Església o *Plaça de Dalt*?). I topònims molt recents ens indiquen la seua ubicació perifèrica (*Ronda del Rebollet*) o la seua orientació (*C/ de Ponent*).

El caràcter emmurallat de la Vila ens és recordat per noms com *Carrer de la Muralla* (act. *de l'Abadia*; també s'aplicà el mateix nom al *C/ Santa Teresita*), *C/ de les Torres*, *C/ del Portal del Raval* o *de la Vila-Nova* (act. *Raconada de la Casa d'Alonso*), i *Portalet de la Verge Maria*. Aquest últim no és cap nom de carrer, però és també un topònim urbà, i a més, designa l'única porta de la primitiva muralla de la Vila que encara queda en peu.

Alguns noms ens indiquen aspectes formals, és a dir, *com és* (o era) el carrer: *Carrer Nou* (act. *Santa Bàrbara*), de l'*Empedrat* (act. *de l'Aurora*), de l'*Entaulellat* (act. *Tomàs V. Tosca*), *Plaça Enrajolada* (la de l'Església), *Plaça Empedrada* (act. *de l'Ajuntament*). Noms recents, com *Calle Estrecha* i *Calle Corta*, fan també referència a l'aspecte del carrer. El carrer de l'*Entaulellat* (of. *Tomás V. Tosca*), s'anomenava abans oficialment *del Peligro*, potser degut a la seua pendent i al perill de caure, baixant, en el desnivell del carrer Les Moreres, on desemboca.

Un parell de topònims ens descriuen un tipus d'espai recollit i semiobert: les raconades ("*Rinconadas*") *de les Ermites* i *de la Casa d'Alonso*. D'altres ens parlen del grau d'importància del carrer dins del conjunt de la població: *Carrer Major*.

2.1.2.2. Trama dels serveis

a) Subministre d'aigua

Els pous que abans abastien d'aigua a la població, la majoria dels quals foren després transformats en fonts públiques, han donat nom a diversos carrers i places, totes elles al Raval: *Placeta del Pou* (act. *de Sant Roc*), *Carrer del Pou* (act. *Sant Llorenç*). Aquests dos carrers han perdut tant el nom antic com l'objecte físic que el sustentava; en canvi, al *C/ Pou d'Alzina* podem trobar ambdós elements. *Les Fonts* i la *Fonteta de Sòria* han donat nom a carrers perifèrics en data més recent. La *Plaça de la Bassa* i la seua prolongació, el *Carrer de la Bassa* (ara *Gómez Ferrer*) ens recorden el lloc on, al segle XVII, s'eixamplava la Séquia Mare, i des d'on es

subministrava aigua i força motriu al molí i a l'enginy del sucre, els quals han donat nom a dos carrers veïns situats a un nivell més baix. Al carrer de *l'Aturador* (act. *Santa Teresita*), una comporta desviaria, probablement, un braç de la Séquia Mare per a regar l'Hort de Palau, o les avingudes pluvials procedents de la muntanya.¹² El C/ *Sant Vicent* s'anomenava en el segle XVII de *l'Abeurador*, dels quals n'hi havia dos a les entrades de la ciutat, seguint l'antiga calçada Xàtiva-Dènia: un al lloc indicat i l'altre (que no ha deixat cap topònim) a la Porta de la Mar (al final del C/ Major, en el creuament amb el C/ del Mar). Ambdós són citats per Gregori Mayans.¹³

b) Comunicacions

La xarxa de comunicacions d'Oliva amb els seus voltants queda reflectida en diversos topònims urbans que indiquen **direcció**: el carrer *del Pi* (act. *Sant Antoni*) es prolongava pel camí del mateix nom (act. *Camí del Collado*), que conduïa al tossal on és l'ermita de Santa Maria del Pi (ara de Sant Antoni). El carrer *del Mar* i les seues prolongacions, el *Camí de la Mar* (oficialment *Avinguda de Loygorri*) i l'actual passeig-carretera *d'Oliva al Mar*, ens indiquen de forma evident el seu lloc de destí; igual ocorre amb altres camins i carreteres que ara formen part del nomenclàtor urbà: *Camí de la Carrasca* (partida del terme), *carreteres de Dènia, de Pego, de Gandia*; *avingudes de la Font d'En Carròs, de València, del Port*.

Hem vist com algunes d'aquestes vies interurbanes o extraurbanes, una vegada convertides en carrers del plànol, han conservat el nom de *carretera* o *camí*; igual ha succeït amb la *Senda dels Lladres* (antiga via pecuària).

2.1.2.3. Agricultura i ramaderia

Fan referència a l'activitat agrícola els topònims *Hort de Palau* (act. *C/ Santa Teresita*), *Eres de Santa Anna* (act. *C/ Antonio Maura*), *Carrer de la Mallolada*¹⁴ (act. *Sant Joan*), *Carrer de les Moreres*. Aquest últim topònim, així com *El Morer* (nom d'una partida i d'una recent avinguda), ens remetent al cultiu que substituï el de la canyamel al segle XVIII, i que fou la base de la florent indústria de la seda. Segons Pons Moncho,¹⁵ la Séquia Mare, que travessa la ciutat sota terra, tenia al segle XVIII almenys dos trams descoberts, a la vora dels quals creixien les moreres: un a l'entrada pel carrer Sant Vicent o *de l'Abeurador*, anomenat també *Carrer de*

¹² PONS MONCHO, F., "Callejero olivense", dins *Programa de Fira i Festes*, Oliva, 1983.

¹³ MAYANS, G., *Epistolario (V)*, *Escritos Económicos*, pàg. 318.

¹⁴ El DCVB defineix mallol (cast. majuelo) com a "plançó de cep; cep jove, el primer any que és plantat". En una segona accepció, com a "vinya jove, el primer any que és plantada".

¹⁵ DOMÍNGUEZ TORMO, J. M. i PONS MONCHO, F., *Sant Roc d'Oliva. Apuntes històrics*, Oliva, 1989, pàg. 605.

les *Moreres en lo arraval*, i l'altre al carrer *de les Moreres dins los murs de la Vila*, act. *C/ de les Moreres*.

Els topònims al·lusius a la ramaderia són més escassos: el ja citat *Carrer de l'Abeurador*, i la *Costera del Corralet*.

2.1.2.4. Comerç

Pel carrer *de les Tendes*, situat en plena via romana Xàtiva-Dénia, s'accedia a la Vila pel desaparegut Portal del Raval. En el segle XVII fou un important centre comercial, i en una època no molt llunyana, residència de famílies benestants, a jutjar per les balconades i façanes de les seues cases. El carrer *del Mercat* és del segle actual, situat a l'eixample i al costat del Mercat Municipal.

2.1.2.5. Activitats laborals

a) Artesania i oficis tradicionals

Al Raval es troba el carrer *de l'Estora*, i al seu eixample, els de la *Cantereria*, *Caldereria* (o *Gerreria*), *dels Cistellers* (act. *San Leonardo*), que responen al costum

que tenien els antics gremis d'agrupar-se per carrers. A la Vila no s'han conservat topònims que indiquen activitats artesanals, però sí altres oficis tradicionals: el *C/ de la Comare* i la *Plaça de l'Apotecari*, nom amb què era coneguda en el segle XVII la *Plaça de la Bassa*.

b) Edificis corresponents a activitats artesanals o industrials:

La desapareguda indústria del sucre queda testimoniada pels topònims *Carrer de l'Enginy* i *Carrer del Trapig*¹⁶ (com fou conegut també el *Carrer de les Tendes*, un extrem del qual acabava en l'antic *Barranc dels Trapigs*). D'altres llocs d'activitats industrials són recordats amb els noms *Carrer del Molí*, *de l'Almàssera* (act. *Sant Joaquim*), *del Cup* (act. *Rafael Pascual*), *del Forn de les Fateres* (act. *Sant Pasqual*), i ja a l'eixample, el *Carrer del Matadero*, l'edifici del qual fou enderrocat a finals dels anys 50, en l'actual *Avinguda del Port*.

¹⁶ En l'antiga indústria del sucre, el trapig era mogut per la força animal, mentre que l'enginy, de maquinària més complexa, funcionava amb l'ajut de la força hidràulica. Uns taulellets de Manises recorden el seu funcionament.

2.1.2.6. *Altres activitats*

a) Estudi: Al *Carrer de l'Aula* i a l'ombra de l'antic palau comtal, fou fundada per Gregori Mayans l'Aula de Llatinitat o de Gramàtica en el segle XVIII.

b) Religió

—Noms de sants: molt abundants a Oliva, ens ocuparem d'ells en un apartat especial.

—Edificis o construccions de caràcter religiós: *Plaça de l'Església*, *Carretera del Convent*, *C/ de l'Abadia* (act. *de l'Església*), *de la Creu*, *de l'Ermita*, *Raconada de les Ermites*,¹⁷ *Pujada del Calvari*.

—Ordres, institucions i càrrecs religiosos: *C/ de les Monges Clarisses*, *Carrer Retor* (act. *de l'Abadia*),¹⁸ *Pl/ Riuet dels Frares* (o dels *Flares*, segons la pronúncia popular).

—Altres: *C/ Divina Gràcia*, *C/ del Santíssim*.¹⁹

c) Beneficència i higiene: *C/ de l'Hospital*.

d) Oci, esbargiment: *Carrers del Trinquet*, *del Teatre*, i els diversos *Passejos* situats a la perifèria.

2.1.2.7. *Edificis i objectes singulars*

a) Segons el contingut:

Alguns d'ells han estat ja anomenats: *C/ del Pou* (act. Sant Llorenç), *de l'Hospital*, *de la Creu*, *de l'Església*, *de l'Abeurador*, *Barranc dels Trapigs*, *Plaça de la Bassa...* Cal no confondre l'antic carrer *del Palau* (act. *Duc d'Osuna*), amb l'actual carrer del mateix nom, obert a principis d'aquest segle per l'interior del pati de l'antic palau dels Centelles, després enderrocat.

b) Segons la direcció:

Carreró que puja al Palau (act. *C/ de l'Aula*), *C/ de l'Estació*²⁰ (act. *Cervantes*), *Pujada del Calvari*, *C/ del Castell de Santa Anna*, *Costera del Corralet*.

2.1.3. **Topònims històrics**

Moreu-Rey²¹ distingeix en aquest apartat dos tipus de topònims: els referits

¹⁷ Fa referència a les ermites, hui desaparegudes, de Sant Cristòfol i de la Verge dels Desemparats, que estaven situades prop de l'actual església de Sant Francesc, i han donat nom a aquell barri (Vidal, 1933).

¹⁸ Cal no confondre aquesta denominació amb l'antic nom del carrer l'Església.

¹⁹ El nom complet seria del *Santíssim Sagrament*. En aquest carrer de l'eixample, uns taulellets recorden el lloc on, segons la tradició, un llaurador trobà amb la punta del forcat unes Formes consagrades que havien estat soterrades per evitar que foren profanades pels sarraïns.

²⁰ L'estació, hui desapareguda, pertanyia a la línia de via estreta Carcaixent-Dènia, suprimida en els anys 70.

²¹ MOREU-REY, E., *Toponímia urbana i onomàstica vària*, Palma de Mallorca, Ed. Moll, 1974.

a fets i els referits a persones. Com que del primer grup (entre els tradicionals) no n'hem trobat cap en el cas d'Oliva, ens ocuparem només del segon.

2.1.3.1 Antropònims individuals

a) Fundadors, propietaris o residents

Molts carrers són (o han sigut) coneguts popularment amb el nom, cognom o malnom d'un veí o d'una família que hi residia: *Abram*²² (pop. *Bram*, oficialment *Sant Bernat*), *La Hoç* (del cognom *Lahoz*,²³ pronunciat */la os/*; també ha estat conegut per “La Fos” o “La Vos”); *C/ del Pou d'Alzina*,²⁴ *Plaça de Camacho*,²⁵ *Plaça de Ganguis*.²⁶ Tots els anteriors es localitzen al Raval i al seu eixample; a la Vila es troben el carrer *Tamarit*²⁷ (amb les seues conegudes cases del segle XVII), *Casa d'Alonso*,²⁸ i altres carrers que foren designats amb noms de persona al segle XVII o XVIII, i han caigut en desús: *C/ de Fraso* o *de Bosca* (act. *C/ Verge del Pilar*), *de Miró* (tram de l'actual carrer *Verge del Carme*), *Placeta de Mossén Oliver* (o *de Fora*, act. de *Sant Doménec*). A la perifèria, el carrer *Fonteta de Sòria*.

b) Relació imposada (sants, polítics, hòmens de cultura, etc.). Ens ocuparem d'ells en apartats posteriors.

2.1.3.2 Antropònims col·lectius

Són més escassos, i d'ells podem citar-ne alguns que tenen com a base un cognom: *C/ de les Sòries* (act. *Teniente Sancho*), *dels Carpis* o *dels Ferrandos* (també *de l'Entaulellat*, act. *Tomàs V. Tosca*), *dels Marcos* (act. *de l'Hospital*), *Fateres*.²⁹ D'altres tipus de noms col·lectius, només es troben la *Senda dels Lladres* (situada en una revolta del camí del *Collado*), i un gentilici: *C/ dels Serrans*, nom que es

²² Cognom d'un morisc convers. Pons Moncho (1989, 606) cita, entre altres passatges trets dels *Quinke* *Libri de Sant Roc*, “Anna Chumet, viuda de Lloís Abram”.

²³ Pons Moncho (1989, 609) cita diversos membres d'aquesta família, afincada a Oliva ja en el segle XVIII.

²⁴ El cognom Alzina es troba registrat als llibres parroquials sota diverses formes: Alcina, Alsina, Olcina. (Pons Moncho, 1989, 608)

²⁵ Camacho: Família conversa, posseïdora d'alguns terrenys en la zona on ara es troba la plaça. A més d'aquesta, també fou conegut com a Carrer de Camacho o de l'Empedrat l'actual carrer de l'Aurora. (Pons Moncho, 1989, 607).

²⁶ Segons Pons Moncho (1989, 608) el cognom Ganguis adopta, a més, les formes Ganguix, Anguix, Guengueix, i sembla de procedència morisca. La gent d'Oliva sol referir-se a aquesta plaça com a Placeta d'Anguis.

²⁷ Família que detentà el senyoriu de Guardamar (la Safor) fins poc després de l'expulsió dels moriscos. A Oliva residiren diversos membres d'aquesta família durant els segles XVI i XVII: els capellans Gaspar i Miquel Jeroni, i el notari Pere Monge i Tamarit (Pons Moncho, 1985).

²⁸ Casa natalícia de l'almirall Gabriel Císcar (1760-1829), hui desapareguda.

²⁹ Fatera: Cognom d'una família morisca, existent també al Real de Gandia, on eren coneguts com a “llenters”, o elaboradors del “llent”, una de les fases del procés d'elaboració del sucre (Pons Moncho, 1989, 607). Ens convenç molt més aquesta explicació que la donada per Blay (1960, 677), que arriba a identificar “fateres” amb “prostitutes” a partir d'una etimologia molt discutible (el verb llatí *fateor* “confessar”).

A més del carrer Fateres, també era conegut com a Forn de les Fateres el carrer que hi fa cantó, i que ara s'anomena Sant Pasqual.

donava antigament als originaris de les comarques valencianes interiors, de parla castellana.³⁰

2.1.4. Topònims afectius

a) **Satírics** o festius (deguts a la ironia descriptiva del poble). Entra dins d'aquesta categoria el *C/ de la Mitja Galta* (ofic. *Virgen de Aguas Vivas*). Aquest nom popular és degut al fet d'existir cases només a un costat del carrer.³¹ Fora del casc urbà, al barri marítim, un dels primers carrers oberts fou el de *Pau Pi*, conegut popularment com a *Carrer la Bufa*. Segons les explicacions d'un veí, el malnom al·ludia a la presumpció d'alguns dels primers habitants del carrer, de classe social acomodada.³²

b) **Laudatoris**: segons Moreu-Rey,³³ “la majoria d'aquestes denominacions són relativament recents, i corresponen a anexions de zones extraurbanes”. Aquest és el cas del carrer *Vista Hermosa*, situat a la part més alta de la població, des de la qual es divisa una àmplia panoràmica que justifica la denominació.

³⁰ MOREU-REY, E., *Toponímia urbana i onomàstica vària*, Palma de Mallorca, Ed. Moll, 1974, pàg. 63.

³¹ També s'anomena Carrer de la Mitja Galta un dels més antics del barri marítim (act. Alfons el Magnànim), per la mateixa raó.

³² Entre les accepcions del mot bufa, el DCVB registra la de 'vanitat, aparença vana'.

³³ MOREU-REY, E., *Toponímia urbana i onomàstica vària*, Palma de Mallorca, Ed. Moll, 1974, pàg. 65.

2.2. SOBRE ELS NOMS DE SANTS

Ens crida l'atenció, al primer colp d'ull, l'extens repertori de noms amb contingut hagiogràfic que existeixen a Oliva. En l'actualitat, 54 carrers de la població porten el nom d'un sant o beat, d'una advocació de la Mare de Déu o d'algun apel·latiu referent a Jesucrist. Els hagiònims vénen a ocupar més d'una quinta part del nomenclàtor actual, sense comptar el barri marítim; si ens limitàssem només al casc antic (Raval i Vila), la proporció resultaria molt major.

Més de la meitat dels noms de sants es concentren al Raval i als seus eixamples, tal volta degut a l'intens esforç de cristianització de l'antic barri

morisc. En canvi, només una desena escassa a la Vila, i la resta als altres eixamples, en proporció decreixent segons ens acostem a l'època actual.

Dels 54 noms de carrers al·ludits, 5 es refereixen a Jesucrist (*Ecce Homo*, *Natzaré*, *Niño*, *Salvador* i *Santísimo Cristo*), 8 a la Mare de Déu (*[Divina] Aurora*, *Puríssima*, *Verge del Carme*, *Portalet de la Verge Maria*, *Verge del Pilar*, *Verge del Rebollet*, *Virgen de Aguas Vivas*, *Virgen de los Angeles*), i un dedicat a la *Sagrada Família*.³⁴

La resta (38 carrers) pertany a un extens i variat santoral que no reproduïm ací sencer per raons de brevetat. Només un comentari de tipus lingüístic: no tots els noms de sants han arrelat entre la població en el mateix idioma. Malgrat el nom oficial que fins fa poc tenien en castellà, la gent d'Oliva ha utilitzat sempre el valencià en referir-se als carrers de *Sant Antoni*, *Sant Blai*, *Sant Bernat*, *Sant Cristòfol*, *Sant Francesc*, *Sant Joan*, *Sant Jordi*, *Sant Josep*, *Sant Llorenç*, *Sant Lluís*, *Sant Pere*, *Sant Miquel*, *Sant Rafel*, *Sant Roc*, *Sant Vicent*, *Santa Llúcia*... Potser perquè aquests sants han estat objecte de devoció, en major o menor grau, des d'antic, i els seus noms han format part del repertori onomàstic dels habitants d'Oliva (amb la notable excepció de Sant Roc, titular d'una de les parròquies: és rar trobar un veí d'Oliva que li diguen Roc). D'altres noms es troben castellanitzats des d'antic, com és el cas de *Domingo*,³⁵ *Carlos* i *Fernando*. I per últim, han arrelat

³⁴ D'altres noms amb significat religiós, com Divina Gràcia i Santíssim (referent al sagrament de l'Eucaristia), ja hem parlat en l'apartat 2.1.2.6 Altres activitats.

³⁵ El nom actual de Sant Doménec que figura a les plaques, és una traducció molt recent. Tradicionalment ha sigut anomenat Sant Domingo (sic).

en castellà els noms de sants corresponents a *Leonardo, Ignacio, Isidro, Jacinto, Pancracio, Felipe, Joaquín*, i alguns altres d'ús o de devoció poc freqüents a la localitat. Un fenomen similar ha tingut lloc en moltes altres poblacions valencianes.

3. LES NOVES DENOMINACIONS

3.1. CANVIS DE NOM

El creixement d'una població porta, per necessitat, a la creació de nous noms de carrers. Però també moltes vies urbanes ja existents han vist alterada la seua denominació: “...*Els noms tradicionals de carrers i places es veuen constantment substituïts per designacions oficials amb poc o cap nexa amb els indrets on són implantades*”.³⁶

En molts casos, la població tarda a assimilar el nom oficial que figura a les plaques, imposat de manera més o menys arbitrària. I de vegades no arriba mai a assimilar-lo. A Oliva, fins i tot les generacions més joves es mostren refractàries a anomenar el *Camí de la Mar*, el *Carrer l'Estació*³⁷ o el *Carrer la Comare* pels seus noms oficials (*Avinguda de Loygorri, Cervantes* i *Vicente Albert*,³⁸ respectivament). Aquesta resistència sol ser passiva i fruit de la inèrcia, però no falten casos de resistència activa i conscient, per part de persones i col·lectius que s'oposen públicament a canvis de nom que consideren desafortunats. Quan aquests es produeixen “*en detriment de topònims naturals ja existents, esdevenen l'objecte de crítiques justificades per part del món científic -especialment de Congressos Internacionals de Geografia i d'Onomàstica-, i de repulsa contínua per part de qualsevol persona amb un mínim de cultura i de sensibilitat*”.³⁹

Així, al setmanari local *Patria Chica* de 17-6-1933, una veu clamava contra la substitució del nom tradicional del Carrer de *l'Enginy* pel de *Libertad*:

“Una de las cosas en que se procede con más ligereza en nuestras Corporaciones municipales es en el cambio de nombres de las calles, que sin previo estudio y sin tener en cuenta las “razones históricas” que puedan abonar a tal proceder, se consuma el hecho con una precipitación reprobable.

La calle del Ingenio (antiguo “carrer del Engiñy” [sic]) se llamaba así precisamente por estar emplazado en sus inmediaciones el molino de azúcar,

³⁶ MOREU-REY, E., *Toponímia urbana i onomàstica vària*, Palma de Mallorca, Ed. Moll, 1974, pàg. 67.

³⁷ Una mostra del poc arrelament del nom Cervantes per al carrer de l'Estació, la tenim en un article de Salvador Soler, “Adeu a la Fira” (*Patria Chica*, 29-10-1932), on escriu: “Aquelles diades de joia, aquells jorns de bullici: lo carrer de l'Estació -perdonam, Mestre Cervantes, pero'l poble hu vol així- pletóric de gentada.”

³⁸ En el ple de l'Ajuntament del 29-11-1978, s'aprovà una moció de l'alcalde Salvador Cardona per tal de restituir el nom popular de Carrer de la Comare (i que per motius inexplicables, fins ara no s'ha portat a la pràctica). Sobre el nom oficial de Vicente Albert, la moció especificava que “en la informació testimonial que se ha podido practicar, ha dado como resultado que nadie ha sabido dar razón de quién fuera dicha persona y de su vinculación con Oliva”. Posteriorment, s'ha pogut aclarir que es tractava d'un metge que va morir a principis de segle.

³⁹ MOREU-REY, E., *Toponímia urbana i onomàstica vària*, Palma de Mallorca, Ed. Moll, 1974, pàg. 67.

-llamado “Engiñy” y por corruptela “Ingenio”-, que a falta de otros conocimientos nos recordaba su nombre que Oliva en otro tiempo tuvo una fábrica de azúcar y que el rendimiento mayor de nuestro término fue la producción azucarera.

Pero hubo un Concejo que creyó conveniente rotular la citada calle con un nombre que no expresaba nada para nosotros, y en sesión del 17 de septiembre de 1927 fue dedicada al Doctor Vila Belda. La revancha no se ha hecho esperar, y el primer Ayuntamiento de la República la ha rotulado con el de la Libertad.

*Dedíquense en buena hora calles nuevas a nuevas personalidades políticas e “ideas” -razón que tampoco compartimos, cuando hay tantos sabios hijos de Oliva lamentablemente olvidados,- pero por Dios, respétese la nomenclatura de los de nuestras gestas pasadas y que nos hablan de nuestra historia”.*⁴⁰

Ara bé, la imposició de noms oficials no sempre actua en contra dels populars, sinó que de vegades els recupera i els legitima. El mateix nom de *l'Enginy* fou recuperat en la postguerra, encara que en castellà (*Ingenio*), i noms com *les Moreres*, *l'Hospital* o *les Tendes* foren recuperats a partir dels anys 60. Altres, com *la Goleta*, *Abram* o *Cistellers*, figuren en una placa annexa a la del nom oficial actual, precedits de la indicació “*Antic carrer de ...*”. Però, fent un balanç global, són molts més els noms populars perduts que els conservats o recuperats. Molts noms amb què eren conegut els carrers durant els segles XVI o XVII han estat relegats a l'oblit. La major

⁴⁰ El text reproduït apareix en la nota final nº 6 de l'article “Cosas de antaño: Riqueza desaparecida”, sobre el tema del conreu del sucre a Oliva, i amb cites de Mayans. El seu firmant, J. V., es tracta probablement de José Mª Vidal, capellà, cronista i gran estudiós de la història local, que publicà nombrosos articles sobre el tema en aquest setmanari, vinculat ideològicament a la Dreta Regional Valenciana i a la C.E.D.A.

part dels olivans no recorden quin era el carrer *de l'Aturador* o el *de la Mallolada*; només els interessats per la història local en coneixen la ubicació exacta.

A Oliva, com pertot arreu, els canvis històrico-polítics han quedat reflectits en els noms oficials dels carrers. En el cas de noms de persones i institucions, els canvis han obeït a la ideologia dels qui han detestat en cada moment el poder, tant local com estatal. Sobretot “*si els noms antics tenen connotacions indesitjables o si hom pretén simplement imprimir als antics llocs nous noms que reflecteixen l'esperit i els símbols dels nous governants*” (Sancho & Morant, 1991, 243).⁴¹

Hem vist abans l'exemple del carrer *l'Enginy*, i podríem citar uns quants exemples de carrers que han conegut tres, quatre o més denominacions en el segle actual: la *Carretera del Convent* es convertí amb l'adveniment de la República en *Pablo Iglesias*, que cedí en la postguerra el seu lloc al *General Aranda*, i ara torna a ser allò que ha estat sempre per al poble, la *Carretera del Convent*. El *Paseo*, a seques, fou dedicat als protagonistes de la sublevació de Jaca, *Galán y García Hernández*, que en acabar la guerra foren defenestrats per *José Antonio*, nom que designà el passeig que ara s'anomena *Joan Carles I*. Però la palma se l'emporta el carrer de les Tendes: a principis de segle es deia *Antonio Calabuig*; cap als anys 20, *General Primo de Rivera*; de 1931 a 1937, *Alcalá Zamora*; de 1937 fins a l'acabament de la guerra, *Carlos Marx*, i després li fou restituit el nom de *General Primo de Rivera* fins 1971, en què recuperà el nom popular de *Carrer de les Tendes*. Ens referirem amb més detall a aquests i a altres canvis quan tractem cada època per separat.

També ha succeït el cas contrari: un mateix nom ha estat traslladat de lloc i ha servit per designar més d'un carrer en distintes èpoques. *Blasco Ibáñez*, que durant la República donà nom a l'actual carrer *Poeta Querol*, fou substituït després de la guerra per *General Mola*, i ara designa un carrer de l'eixample, obert pels anys 60. El nom del més cèlebre fill d'Oliva, l'il·lustrat *Gregori Mayans*, també ha patit aquest pelegrinatge pels carrers de la ciutat en busca d'un emplaçament definitiu: abans de la guerra, donà nom a l'actual *C/ San Fernando*; en 1939, a l'actual *C/ San Ignacio de Loyola*, fins 1961, en què passà a designar un tram del passeig de *José Antonio*.

⁴¹ SANCHO, P. i MORANT, R., “Noms de carrer van, noms de carrer vénen”, dins *Alba, Revista d'Estudis Comarcals d'Ontinyent i la Vall d'Albaida*, n° 5-6 (1990-91). Excm. Ajuntament d'Ontinyent, Servei de Publicacions, 1991, pàg. 243.

Analitzarem a continuació els canvis per etapes, tenint en compte que els més coneguts, per la seua proximitat a la nostra època, són els esdevinguts amb la proclamació de la Segona República, la implantació del règim franquista i la transició a la democràcia.

3.2. ELS CANVIS MÉS ANTICS

Amb tota probabilitat, els primers noms imposats com a oficials, enfront dels noms populars, foren els noms de sants. Durant els segles XVII i XVIII es registren nombrosos exemples: *Verge del Carme* (pop. *de Miró* o *de la Plaça Enrajolada*), *Sant Bernat* (pop. *Abram* o *Bram*), *l'Aurora* (pop. *de Camacho* o *de l'Empedrat*), *Sant Jordi*, *Santa Anna...*; d'altres, no es pot precisar la data: *Sant Antoni* (pop. *del Pi*), *Santa Bàrbara* (pop. *Carrer Nou*), *Sant Cristòfol* (pop. *de la Goleta*), *San Isidro* (pop. *Tossalet del Pi*), *Sant Joan* (pop. *de la Mallolada*), *San Leonardo* (pop. *dels Cistellers*), *Sant Llorenç* (pop. *del Pou*), *Sant Pasqual* (pop. *del Forn de les Fateres*), *Sant Roc* (pop. *Placeta del Pou*), *Verge del Pilar* (pop. *de Fraso o de Bosca*), etc. En el segle actual, llevat del lapsus de la Segona República, i fins ben entrats els anys 60, continuaren retolant-se carrers, antics i nous, amb noms de caràcter religiós.

Quant als noms de personalitats laiques, recordades per la seua significació local, política, cultural o de qualsevol altra índole, ja n'existien bastants en les primeres dècades del segle XX, sense que puguem precisar en la majoria dels casos la data de retolació dels respectius carrers (recordem que els arxius municipals foren cremats durant la Guerra Civil).

Abans de 1931, algunes plaques recordaven fills il·lustres de la ciutat o persones vinculades amb ella, als quals es dedicaren carrers ja existents o en designaren de nous:

- Intel·lectuals destacats: *Gregori Mayans*.
- Metges: *Alejandro Cardona*, *Vicente Albert*.
- Ensenyants: *Salvador Mestre Parra*, *Manuel Salmerón*.
- Eclesiàstics: *García Ordóñez*, *Beato Nicolás Factor*, *Fray Eugenio de Oliva*, *Juan Bautista Escrivá*.
- Antics alcaldes: *Doctor Borrás*, *Francisco Gisbert*.
- Militars: *Teniente Sancho*,⁴² *Ramon Avargues*, *Loygorri*,⁴³ i l'almirall i regent d'Espanya *Gabriel Ciscar* (1760-1829).
- Personalitats diverses: *Sanchis Mayans*, *Condesa de Mayans*.

Uns altres noms es referien a figures destacades de la història, política o cultura espanyoles: *Antonio Maura*, *Aviador Franco*, *Cánovas del Castillo*, *Cervantes*, *Colón*, *General Primo de Rivera*, *Isabel la Catòlica*, *Pelayo*, *Sagasta*, *Zorrilla*, *Gómez Ferrer*, *Mecánico Rada*..

⁴² Es tracta de Juan Sancho Coloma, que intervingué en la guerra d'Àfrica i va morir en l'assetjament de Cúdia Tahar per Abd-el-Krim, tres dies abans del desembarc d'Alhucemas.

⁴³ Federico Loygorri de la Torre (1849-1915): Contraalmirall de l'Armada, Governador Civil de Granada i Senador vitalici. Nascut a Màlaga, la seua vinculació a Oliva fou per matrimoni, a més d'aconseguir per a ella el títol de Ciutat i fer les gestions per a la construcció d'un port marítim que no arribà mai a fer-se realitat. (de *Datos biográficos*, separata publicada amb la 2ª edició de *Iniciación a la Historia de Oliva*, pàg. 486).

3.3. CANVIS DURANT LA SEGONA REPÚBLICA

Al setmanari local *Patria Chica* (nº 91, 28-10-1933, pàg. 2), un avís recordava la necessitat de consultar les llistes electorals, davant la proximitat de les eleccions del 19 de novembre, que donarien el triomf a la CEDA:

“Con el fin de facilitar en lo posible la consulta de las listas electorales insertamos una relación de calles a las que se ha cambiado el nombre, y su correspondencia con el antiguo.

<i>Nombre de las calles</i>	<i>Nombre con que son conocidas</i>
ANTONIO MAURA	Eras de Santa Ana
ALCALA ZAMORA	Tiendas
BLASCO IBAÑEZ	Carretera (Marqués de Sotelo)
CANOVAS DEL CASTILLO	Ecce-Homo (traste 1º)
COLON	Travesía desde Císcar a Nazareno
EDUARDO DATO	1ª travesía de Ecce-Homo
EMILIO CASTELAR	Gobernador
ESPAÑA (Plaza de)	Plaza de la Iglesia
FRANCISCO GISBERT	Travesía de las Tiendas
GALAN Y GARCIA HERNANDEZ	Paseo
GREGORIO MAYANS Y CISCAR	San Fernando
ISABEL LA CATOLICA	Travesía de San Jorge a Santa Ana
ISABEL NAKENS	2ª travesía del Niño a Santa Isabel
JACA	Domingo Mascarós
JOAQUIN COSTA	4ª travesía de Loygorri a Gobernador ⁴⁴
LIBERTAD	Ingenio
MANUEL SALMERON ⁴⁵	Travesía desde San Carlos al Mercado
PABLO IGLESIAS	Convento
PELAYO	Travesía desde Císcar al Salvador
PI Y MARGALL	1ª travesía del Niño a Santa Isabel ⁴⁶
RAFAEL PASCUAL	San Benjamín
REPUBLICA (Plaza de la)	Reig y Casanova (Ganguis)
SAGASTA	Micha-Galta
VALENCIA	Moreras
14 DE ABRIL	Hospital
VICENTE ALBERT	Comadre
PUERTO	Matadero

⁴⁴ Anomenada *Bermúdez de Castro* en el plànol de 1930 (act. C/ Navarra).

⁴⁵ Probablement, el seu nom complet era *Maestro Manuel Salmerón*, segons es desprèn d'un document de 1940 (Arxiu Municipal, caixa 470, carp. cod. 2.5.3) que fa referència a unes obres en "la calle del Maestro Salmerón, nº 1", tocant amb l'actual Mercat Municipal. La persona a qui fou dedicat el carrer era un mestre procedent de Requena, que exercí la docència a Oliva a finals del segle XIX, i que gaudia d'un gran prestigi.

⁴⁶ Aquest carrer tenia nom oficial conegut (*Santa Rosa*), nom que recuperà en la sessió del 20-9-1939, en què per error s'identificava, no amb *Pi i Margall*, sinó amb el carrer paral·lel, *Isabel Nakens* (V. nota 53).

Sobre aquesta llista, cal que fem alguns aclariments:

a) Algunes de les denominacions considerades “noves” en l’avís electoral, ja havien estat adoptades abans del 14 d’abril de 1931: *Antonio Maura, Cánovas del Castillo, Colón, Eduardo Dato, Francisco Gisbert, Gregorio Mayans, Isabel la Católica, Pelayo, Puerto (Av.), Sagasta, Vicente Albert*, i probablement, *Manuel Salmerón*. Però sembla que una part important de la ciutadania encara no havia assimilat aquests noms, d’ací la necessitat d’assenyalar el “*nombre con que son conocidas*”, ja es tractara de l’antic nom oficial, del nom popular, o d’alguna travessera.

b) De la llista publicada podem afirmar, amb tota seguretat, que s’implantaren després del 14 d’abril de 1931 els noms d’*Alcalá Zamora, Blasco Ibáñez, Emilio Castelar, España (Pl.), Galán y García Hernández, Isabel Nakens, Jaca, Joaquín Costa, Libertad, Pablo Iglesias, Pi y Margall, Rafael Pascual, República (Pl.), Valencia i 14 de Abril*.

c) Per altra banda, en la llista no figuren altres noms de carrers que foren introduïts en l’època republicana, ja que segurament són posteriors a la data de l’esmentada publicació, i alguns d’ells ja començada la Guerra Civil. Així, *Guillermoti* designava un carrer nou (act. *Pintor Segrelles*), i *Doctor Boadella* una antiga travessera (act. *Reis Catòlics*). En els altres casos es tractava de canvis de nom, que es produïren durant la Guerra Civil):

Nom antic	Nom canviat
<i>Iglesia (C/)</i>	<i>Madrid (27-7-1937)</i>
<i>San Luis</i>	<i>6 de octubre (27-7-1937)</i>
<i>Av. de Loygorri</i>	<i>Buenaventura Durruti (1937)</i>
<i>Sant Vicent</i>	<i>Euzkadi (27-7-1937)</i>
<i>Aviador Franco</i>	<i>Konsomol (1937)⁴⁷</i>
<i>Purísima</i>	<i>Lenin (1937)</i>
<i>Nazareno</i>	<i>Noruega (1938)⁴⁸</i>
<i>Sto. Domingo</i>	<i>Socorro Rojo (1938)</i>

3) En algun cas, un nom que havia estat canviat a principis del període republicà, conegué un altre canvi ja començada la guerra: en 1937, *Alcalá Zamora* (act. *Les Tendes*) fou substituït per *Carlos Marx*. En els noms canviats durant el període bèl·lic queda palesa la radicalització ideològica dels representants municipals: els canvis de *Purísima* per *Lenin* i de *Santo Domingo* per *Socorro Rojo* en són exemples colpidors.

En total, podríem elaborar una llista de 25 carrers que adquiriren o canviaren el

⁴⁷*Konsomol*: vaixell soviètic de subministres, afonat per l’Armada franquista en 1936 (Thomas, 1976, 620).

⁴⁸ La raó d’aquest nom era l’agraïment de les autoritats republicanes a l’ajuda econòmica i humanitària procedent de Noruega (Informació oral de S. Cardona).

Fons fotogràfic d'Eva Koch. Fotografia facilitada per Joan Ramon Morell, per gentilesa de Xavier Cortés i Amanda Gascó, de Visual Producciones (Alcoi). Aquesta foto fou publicada al diari noruec Arbeiderbladet en febrer de 1938. L'antic nom de "Nazareno" fou substituït per "Noruega" com a agraïment del poble d'Oliva a l'ajut dels cooperants noruecs en les colònies infantils establertes a Oliva

seu nom en el període comprés entre el 14-4-1931 i el 30-3-1939 (llista segurament incompleta, ja que desconexim altres canvis ocorreguts abans del ple municipal del 17-2-1937, el primer de què tenim constància). D'aquests 25 carrers, 3 foren batejats per primera vegada, bé per ser de recent traçat, o bé per tractar-se de travesseres que abans no tenien nom propi: *Dr. Boadella, Guillermoti, Isabel Nakens*.

Els altres 22 carrers sofriren, almenys una vegada, canvis de nom. Podem classificar els noms antics que foren eliminats, de la següent manera:

— Noms de sants o amb significat religiós: 10.

(*San Benjamín, Santo Domingo, San Luis, San Vicente, Convento, Iglesia (Pl.), Iglesia (C/), Nazareno, Purísima*).

— Noms de persones: 10.

(*Aviador Franco, Bermúdez de Castro, Domingo Mascarós, Dr. Vila Belda (Enginy), General Primo de Rivera,⁴⁹ Gobernador Alvarez Rodríguez, Loygorri (Av.), Marqués de Gonzales,⁵⁰ Marqués de Sotelo, Reig y Casanova*).

— Diversos: 2.

(*Hospital, Paseo*).

⁴⁹Nom oficial del Carrer de les Tendes abans de 1931, i recuperat en la postguerra.

⁴⁸Nom oficial del Carrer les Moreres en els anys immediatament anteriors a la República (segons el plànol de 1930).

Quant als noms eliminats, podem observar que:

1) Quasi la meitat (45'5%) ve constituït pels noms amb contingut religiós, la qual cosa ens fa pensar a primera vista en una actitud anticlerical, o almenys laïcitzant,

per part de les autoritats republicanes. Ara bé: tinguem en compte que 6 dels 10 noms substituïts ho foren ja començada la guerra, amb la radicalització esquerrana que comportà a la zona republicana. Per altra banda, romangué intacta la resta del nomenclàtor religiós de la localitat: només canviaren 10 dels més de 50 carrers amb noms d'aquest tipus, és a dir, menys del 20%. Podem trobar una explicació en el fet que la majoria de carrers que sofriren (i sofreixen sovint) canvis de nom, són carrers d'especial importància en el conjunt de la població, bé per la seua situació (Pl. de l'Església), o bé pel fet de ser molt transitats (Carretera del Convent, Sant Vicent, Natzaré, Passeig, Enginy, Hospital, etc.). A banda d'aquests factors, cal tenir en compte que els carrers de creació més recent han estat en cada època més propensos a rebre noms d'acord amb l'orientació ideològica del moment; si el règim polític canvia, els noms d'aquests carrers solen canviar amb més facilitat que els dels carrers antics. Així va ocórrer en plena guerra amb carrers de l'exemple com Puríssima i Sant Lluís.

2) Un altre grup igual de nombrós (45'5%), correspon a noms de persones. Ací sí que podem apreciar clarament el mòbil polític en la seua substitució, ja que, en general, es tracta de noms de persones d'orientació monàrquica o conservadora: el dictador de recent memòria, diversos títols nobiliaris, un alt càrrec eclesiàstic (Reig i Casanova), polítics de dreta (Domingo Mascarós), militars, etc. El nom de Ramón Franco, heroi del Plus Ultra i fervent partidari de la República en els primers temps, caigué en desgràcia en començar la guerra civil, ja que l'aviador es decantà pel bàndol acabdillat pel seu germà.

Quant als noms implantats durant la República, (26 en total, tenint en compte que el carrer de Les Tendes fou rebatejat dues vegades) podem fer la següent classificació:

a) Noms de persones: 14 (53'8%).

a.1) El grup més nombrós (9, 34'6%) pertany als polítics, destacant els de clara significació republicana: *Alcalà Zamora, Blasco Ibáñez, Emilio Castelar, Galán y García Hernández, Pablo Iglesias, Pi i Margall*. Durant la guerra civil, els noms que s'incorporen reflecteixen el clima revolucionari que s'hi vivia: *Carlos Marx, Lenin, Buenaventura Durruti*.

a.2) Els altres noms de persona (5, 19'2%) pertanyen a personatges amb significació local, com el metge *Guillermoti, Rafael Pascual* (qui donà la casa per a l'asil d'ancians), o són recordats per motius diversos (*Isabel Nakens, Joaquín Costa, Dr. Boadella*).

b) Dates, símbols o institucions pròpies del règim (9, 34'6%): *14 de Abril, Jaca, Libertad, República*. Durant la guerra, *6 de Octubre, Konsomol, Socorro Rojo*. També es poden incloure en aquest apartat, i en aquesta última època, noms geogràfics com *Euzkadi* i *Madrid*, presumiblement com a símbols de resistència enfront dels atacs de les tropes franquistes.

c) Altres (3, 11'5%): *España (Pl.), Valencia, Noruega*.

El nom de *Plaza de la Constitución* (act. *Plaça de l'Ajuntament*) existia ja en 1930, i al·ludia a la Constitució monàrquica del 1876. Les autoritats republicanes no trobaren necessari canviar-lo, ja que, pel seu caràcter genèric, podia també referir-se a la Constitució del 1931.

3.4. ELS CANVIS DE NOMS DE LA POSTGUERRA

Després de la derrota de la República per les tropes del General Franco, els primers plens municipals celebrats a Oliva emprerengueren una forta depuració del nomenclàtor, per tal d'acomodar-lo a les premisses ideològiques del nou règim.⁵¹ Els noms de personatges, símbols i institucions republicanes (i també alguns de l'època anterior) foren arrancats de les parets i substituïts pels dels vencedors. Heus ací una llista dels canvis de què tenim notícia:

Nom anterior	Nom implantat en la postguerra
<i>14 de Abril</i>	<i>Virgen de los Desamparados</i>
<i>6 de Octubre</i>	<i>San Luis</i> (restitució)
<i>Carlos Marx</i>	<i>General Primo de Rivera</i> (restitució)

⁵¹ En el ple municipal del 22-5-1939 s'acorda "que se cambien los nombres de todas [sic] las calles, poniendo los mismos de antes o de personas que han contribuido y más se han distinguido al triunfo del *Glorioso Movimiento Nacional Sindicalista*. En el mateix ple, s'autoritzen unes obres en "*calle de las Tiendas*", : es fa ús del nm popular per tal d'evitar el nom republicà (*Carlos Marx*) que encara no havia estat canviat de forma oficial. Els primers canvis no s'adoptaren de manera explícita fins la sessió del 20-9-1939, però és de suposar que molts carrers ja havien recuperat, en la pràctica i de forma espontània, el nom antic.

<i>Blasco Ibáñez</i>	<i>General Mola</i>
<i>Buenaventura Durruti</i>	<i>Loygorri, Av. (restitució)</i>
<i>Canalejas</i>	<i>Gregorio Mayans</i>
<i>Constitución</i>	<i>Mártires, Pl.</i> ⁵²
<i>Dr. Boadella</i>	<i>Reyes Católicos</i>
<i>Eduardo Dato</i>	<i>Calixto III</i>
<i>Emilio Castelar</i>	<i>Calvo Sotelo</i>
<i>Euzkadi</i>	<i>San Vicente (restitució)</i>
<i>Galán y García Hernández</i>	<i>José Antonio</i>
<i>Gregorio Mayans</i>	<i>San Fernando (restitució)</i>
<i>Guillermoti</i>	<i>Martínez Anido</i>
<i>Isabel Nakens</i> ⁵³	<i>General Goded</i>
<i>Jaca, Av</i>	<i>18 de Julio</i>
<i>Joaquín Costa</i>	<i>Navarra</i>
<i>Komsomol</i>	<i>Aviador Franco (restitució)</i>
<i>Lenin</i>	<i>Purísima (restitució)</i>
<i>Libertad</i>	<i>Ingenio (restitució)</i>
<i>Madrid</i>	<i>Iglesia, C/ (restitució)</i>
<i>Noruega</i>	<i>Nazareno (restitució)</i>
<i>Pablo Iglesias</i>	<i>General Aranda</i>
<i>Pi y Margall</i>	<i>Santa Rosa (restitució)</i>
<i>Rafael Vives</i>	<i>Capitán Cortés</i>
<i>República, Pl.</i>	<i>Cristo Rey, Pl.</i>
<i>Sagasta</i>	<i>Virgen de Aguas Vivas</i>
<i>Salmerón</i>	<i>Ruiz de Alda</i>
<i>Socorro Rojo</i>	<i>Santo Domingo (restitució)</i>

A més, un tram del carrer *Cervantes* (pop. *de l'Estació*) es convertí en *Calle del Caudillo* (act. *C/ de la Constitución*). Observem que el nom de *Gregorio Mayans* passà a designar un carrer distint. Altres carrers, de nova creació o batejats per primera vegada, s'incorporaren al nomenclàtor urbà durant els anys 40 i 50: *Arzobispo Reig, Cura Plebán Campos Pons, Mercado, Monjas Clarisas, Paseo de Oliva al Mar, San Ramón, Santa Cecilia, Santísimo...*

⁵² En homenatge a les víctimes de la guerra, tant en el front com en la pròpia localitat.

⁵³ En l'acta municipal del 20-9-1939 es produí una confusió: "*la calle de Nakens queda en su antigua denominación de Sta. Rosa; la de Pi y Margall por General Goded*", quan en realitat *Santa Rosa* (1ª trav. del C/ Niño a Santa Isabel) corresponia a *Pi i Margall*, mentre que la 2ª travessera, *Isabel Nakens* (V. *Patria Chica*, n° 91, 28-10-1933, pàg. 2) era el nom del carrer que després s'anomenà *General Goded*, act. *Alvaro Marzal*; l'error és advertit en el *Nomenclàtor Urbano, Iniciación a la Historia de Oliva*, pàg. 450.

En l'anterior llista de substitucions, degudes al canvi de règim, ens criden l'atenció els següents fets:

1) De 12 noms restituïts, 6 són de sants: *San Luis, San Fernando, Nazareno, Purísima, Santo Domingo* i *San Vicente*. Si unim a aquests els noms nous de *Virgen de los Desamparados, Cristo Rey* y *Virgen de Aguas Vivas*, a més d'altres implantats posteriorment, com *San Ramón, Santa Cecilia* o *Santísimo*, resulta evident el nacional-catolicisme que impregnava el nou règim, en contrast amb el caràcter laicitzant de la República.

2) Són restituïts també altres noms de persona que són ben vists per les noves autoritats, tals com *General Primo de Rivera* i *Aviador Franco*, així com *Loygorri*, militar vinculat a la vida local.

3) Noms diversos, com *Iglesia (C/)* i *Ingenio* són també restituïts. Pensem que aquest últim, no tant pel desig de recuperar un nom popular amb motivació física (l'enginy del sucre), com per esborrar el nom de *Libertad* que ostentà durant l'època republicana.

4) El nou nomenclàtor s'ompli de noms emblemàtics per al règim franquista, ja es tracte de noms de persones (*Caudillo, José Antonio, General Mola, Calvo Sotelo, Martínez Anido, General Goded, General Aranda, Capitán Cortés, Ruiz de Alda*) o dates commemoratives (*18 de Julio*).

Ens trobem, doncs, amb un nomenclàtor polititzat, encara que en menor grau si el comparem amb el de la República: el caràcter laic d'aquella havia substituït o suplert noms del santoral religiós amb noms amb contingut polític; en l'etapa franquista, en canvi, abunden més els noms de sants (recuperats o implantats) que els de figures o símbols del nou règim. La qual cosa no deixava de ser coherent amb els seus postulats: el catolicisme conservador a ultrança era un dels seus fonaments, almenys en una primera etapa, i era lògica una reacció contra l'anticlericalisme amb què s'identificava el desaparegut règim republicà.

3.5. LA RENOVACIÓ TOPONÍMICA DELS ANYS 60

La dècada dels 60 representa per a Oliva una etapa d'expansió urbana sense precedents. L'augment demogràfic i el creixement econòmic degut a les bones

campanyes tarongeres (que provocaren una forta immigració procedent de la Manxa, Andalusia i altres regions), el desenvolupament del turisme i les remeses dels emigrants, fan que el casc urbà s'eixample de manera espectacular, amb l'obertura de nombrosos carrers que en un principi eren designats per números en el plànol. Pren impuls la urbanització del barri marítim, que abans es limitava a uns pocs carrers i edificacions aïllades, enmig de nombrosos horts i solars sense edificar.

Durant el període d'alcaldia de José Girau Sanz (1961-1974), la Corporació Municipal es veu en la necessitat de dotar de noms a les vies urbanes de

nova creació. Al llarg dels anys 60, i sense tindre en compte el barri marítim, vora 90 denominacions noves s'incorporen al nomenclàtor (només en el ple municipal del 29-9-61 ja se n'adopten 51, i 29 en el del 30-7-65). Però els criteris que hi predominen ja no són els mateixos de la postguerra. L'aleshores Tinent d'Alcalde, Salvador Cardona Miralles⁵⁴ -que després ostentaria la màxima autoritat municipal de 1974 a 1979- fou l'artífex d'un projecte coherent d'ordenació de la nomenclatura de carrers i places, en l'anàlisi del qual podem advertir les següents tendències:⁵⁵

— Planificació aliena a la política, coincidint amb una certa liberalització del règim que acompanyava el creixement econòmic de la “Década del Desarrollo”.

— Restitució d'antics noms populars: *Anguix (trav.)*, *La Bassa (pl.)*, *Bosch (trav.)*, *Casa de Alonso (Rinconada)*, *Costera del Corralet*, *Hospital (trav.)*, *Ingenio (trav.)*, *Las Fuentes*, *Les Ermites*, *Les Moreres (C/ i trav.)*, *Portal de Sanchis*, *Portalet de la*

⁵⁴ La moció presentada per Salvador Cardona al ple municipal del 29-9-1961 pretenia, entre altres objectius, “la restauración de antiguos denominaciones sin variación de las actuales, que al lado de éstas satisfagan a los amantes de nuestras históricas realidades, ya desaparecidas algunas”, i substituir “la nomenclatura de calles y plazas con títulos anacrónicos, o lo que es peor, que nada dicen ni simbolizan, cuando hay tantos nombres de personas, lugares y hechos que, con más honor y justicia debieran llenar su titulación”. I en el ple del 30-7-1965, el mateix regidor manifestava que “el dar nombre a una calle es el medio adecuado de honrar la memoria de alguna persona sobresaliente por su valor, viencia, virtud, o afecto a la ciudad o cualquier mérito singular [...] Principalmente se ha tenido en cuenta, por una parte, el continuar fijando la variada toponimia de nuestro término municipal con miras a que ésta se conserve para la posteridad. Y, de otra parte, el honrar a quienes, españoles o extranjeros, han sobresalido en algún aspecto de las artes, ciencias o letras...”.

⁵⁵ Algunes d'aquestes tendències vénen ja comentades en la *Introducció al Nomenclàtor Urbano*, en AADD, introducció a la Historia de Oliva, pàg. 435.

Verge Maria, Les Tendes. En altres casos, no se suprimia el nom oficial vigent, sinó que estava previst afegir una placa amb el nom popular: “*Antic carrer de la Goleta, l’Entaulellat, la Comare*”, etc.⁵⁶

— Noms de personalitats locals: *Alcalde Francisco Llorca, Alcalde Juan Sancho, Antonio Salelles, Francisco Ferrando, Fray Humilde Soria, Fray Miguel Soria, Gregorio Mayans (Paseo), Obispo Juan Osta*.

— Noms de valencians il·lustres: *Alejandro VI, Azorín, Ausiàs March, Blasco Ibáñez, Botánico Cavanilles, Calixto III, Eduard Escalante, Gabriel Miró, Guillem de Castro, Joanot Martorell, Hermanos Benlliure, Joaquín Rodrigo, Pintor Sorolla, Poeta Llorente, Tomás V. Tosca*, o vinculats a la nostra història, com *Jaume I*.

— Noms vinculats a la cultura espanyola: *Andrés Manjón, Francisco Goya, Isaac Albéniz, Juan Ramón Jiménez, Manuel de Falla, Menéndez y Pelayo*, i fins i tot un personatge literari com *Platero*.

— Noms de personalitats estrangeres, de ressò internacional: *Alejandro Fleming, Pío XII, Sabin y Salk*,⁵⁷ *Walt Disney*.

— Topònims locals (partides del terme, muntanyes, rius, camins, llocs d’interés, etc.): *Algar, Almuixic, Bascoms, Cantera, Capurri, Carrasca, Castillo de Santa Ana, Cavall Bernat, Collado, Covatelles, Montaner, Morerals, Ramblar, Río Alfadalí, Riuets dels Frares, Senda dels Lladres, Tossal Gros, Xiricull*.

— Noms amb contingut religiós: *Reyes Magos, Sagrada Familia, San Felipe, San Ignacio de Loyola, San Pancraccio, Santo Domingo* (plaça, per segregació del carrer del mateix nom), *Santos Inocentes*.

— Noms que fan referència a característiques del carrer, com el

⁵⁶ Llevat de Moreres i Tendes, que substituïen noms que canviaren d’emplaçament (València i General Primo de Rivera), la resta noms populars recuperats designaven antigues travesseres, segregacions de carrers, racosns típics (Portalet de la Verge Maria), o s’afegien en alguns carrers al costat del nom oficial. No era fàcil en aquella època suprimir un nom oficial (sobretot si tenia algun contingut polític) per restituir-ne un del popular; el mateix Cardona, en la seua moció del 29-9-1961, advertia que la legislació aleshores vigent “limita la libertad municipal de nominar la vías públicars cuando se trata de ciertos cambios de nombre”, de manera que “las rotulaciones en valenciano al lado de la nomenclatura actual de las calles afectadas, no constituyen variación ni cambio alguno, puesto que continúan íntegras, incluso con separación material de ambas”. Malgrat les limitacions inicials d’aquest projecte, hem de valorar-lo com la primera proposta seriosa que s’ha fet a Oliva per tal de recuperar la nostra toponímia tradicional.

⁵⁷ Descobridors de la vacuna contra la poliomièlitis.

seu aspecte (*Calle Alta, Corta, Estrecha, Honda*); orientació (*Poniente*); situació (*Montaña*); elements substituïts (*Fonteta de Sòria*) o qualificatius elogiosos (*Vista Hermosa*). De la motivació d'aquests topònims, encara que recents, ens hem ocupat en l'apartat relatiu als noms tradicionals.

— Noms d'astres: *C/ de la Estrella, de la Luna, del Sol*.

— Noms geogràfics diversos: *Valencia (Av.), Valle del Azafor*.

— Un sol nom personal amb connotacions polítiques: *Angel del Alcázar* (act. *C/ Mestre Chapí*).

No tots aquests noms designaven carrers nous; hi hagué algunes substitucions, encara que poques:

Nom antic	Nom nou
<i>Calixto III</i>	<i>Calle Estrecha</i>
<i>Gregorio Mayans</i>	<i>San Ignacio de Loyola</i>
<i>Mossén Osta</i>	<i>Bascoms</i>
<i>Peligro</i>	<i>Tomás V. Tosca</i>
<i>Valencia</i>	<i>Moreres</i>
<i>Gral. Primo de Rivera</i>	<i>Les Tendes</i>

Cal precisar que, llevat de la substitució de *Peligro* per *Tomás V. Tosca*, en tots els altres casos es tractava de canvis d'emplaçament: *General Primo de Rivera* fou traslladat a una nova avinguda de l'eixample (act. *Sisteron*); *Calixte III*, *Gregori Mayans*, *Bisbe Joan Osta* i *València* designen en l'actualitat carrers, passejos o avingudes de la part nova; en el cas concret de *Gregori Mayans*, els diversos canvis de lloc que ha patit semblen haver obeït al desig de buscar un espai urbà d'acord amb la categoria del personatge i la importància que té per a la seua ciutat natal.⁵⁸

Sobre la llarga llista de noms de carrers incorporats al llarg dels 60, podem fer les següents observacions:

— Els noms de sants o amb contingut religiós es redueixen notablement (només 7 en un total de 87 noves denominacions).

— El grup més nombrós (17) correspon a topònims del terme municipal.

— Quant als noms personals, ocupa el primer lloc el grup de valencians il·lustres (15), seguit del de figures locals (8) i d'àmbit espanyol (8).

— Llevat d'*Angel del Alcázar*, no s'afegeix a la nòmina dels carrers d'Oliva cap altre nom amb càrrega política, però tampoc se'n suprimeix cap dels existents (per raons òbvies).

— En línies generals, es detecta una certa preocupació de les autoritats per la recerca d'una identitat local, inserta en un context històric i cultural valencià (almenys a un nivell simbòlic).

⁵⁸ Així es dona a entendre en la moció presentada el 29-9-1961 per Salvador Cardona: "haciendo un aporte justísimo con el más preclaro de Oliva, el insigne D. Gregorio Mayans, con quien esta Ciudad está en deuda".

Fins ara, el nostre estudi s'ha centrat en el casc urbà pròpiament dit. Quant al barri marítim, hem de dir que, llevat dels carrers *Pau Pi*,⁵⁹ *Virgen del Rebollet* (ara *Virgen del Mar*) i *Virgen de Carmen* (ara *Alfons el Magnànim*), la resta de noms oficials són posteriors a 1960; la majoria d'ells, aprovats en el ple municipal del 29-5-1964. En la retolació dels carrers es van seguir uns criteris específics, però coherents amb la política aplicada al casc urbà principal:

- Noms d'illes: *Cabrera, Cerdeña, Chipre, Formentera, Columbretes, Córcega, Creta, Ibiza, Malta, Mallorca, Menorca, Sicília, Alborán.*
- Noms d'almiralls: *Jorge Juan, Roger de Lauria, Berenguer de Entenza.*
- Noms de reis de la Corona d'Aragó: *Alfonso V el Magnànim, Jaime II, Pedro III el Grande.*
- Pobles costers veïns: *Daimuz, Guardamar, Bellreguard, Miramar, Piles.*
- Tema mariner: *Delfín, Mar Mediterráneo.*
- Topònims del terme municipal: *Camí de les Canyaes (sic), Clot de la Torre, Vall de Burguera, Vall de les Fonts, Vall de l'Ullal.*

3.6. LA TRANSICIÓ A LA DEMOCRÀCIA

En 1975 mor el general Franco; en 1977 tenen lloc les primeres eleccions generals lliures, i en 1978 s'aprova la nova Constitució. Els ajuntaments es renoven després de les eleccions municipals del 3 d'abril del 1979.⁶⁰ Es produeix en la majoria dels municipis un allau de canvis de noms de carrers i places, de manera anàloga a com havia succeït en 1931 i 1939. Els símbols del franquisme desapareixen, però almenys en el cas d'Oliva, el nou consistori, presidit pel socialista Vicente Llopis, no pren una actitud de revenja en el sentit de restaurar els noms existents abans de la Guerra Civil. Els criteris emprats per a la substitució són molt distints:

Nom de l'època franquista	Nom actual
<i>18 de Julio</i>	<i>Lluís Vives (Passeig)</i>
<i>Angel de Alcázar</i>	<i>Mestre Chapí</i>
<i>Calvo Sotelo</i>	<i>Governador</i>
<i>Caudillo</i>	<i>Constitució</i>
<i>General Aranda</i>	<i>Convent (Carretera)</i>
<i>General Goded</i>	<i>Alvaro Marzal</i>
<i>General Mola</i>	<i>Poeta Querol</i>

⁵⁹ Cal rectificar la data d'adopció del nom *C/ de Pau Pi* que dona el *Nomenclátor Urbano* citat anteriorment (pàg. 454): no és anterior a 1931, sinó que fou aprovada en el ple municipal de 18-1-1933 (*Patria Chica*, 21-1-1933, pàg. 4).

⁶⁰ Entre les eleccions generals del 1977 i les municipals del 1979, essent alcalde Salvador Cardona, s'aproven alguns canvis significatius, com el de Plaza de Cristo Rey pel tradicional Plaça de Ganguis (30-12-1977).

<i>General Primo de Rivera</i>	<i>Sisteron</i>
<i>José Antonio</i>	<i>Joan Carles I (Passeig)</i>
<i>Martínez Anido</i>	<i>Pintor Josep Segrelles</i>
<i>Mártires</i>	<i>Ajuntament (Pl.)</i>
<i>Virgen de los Desamparados</i>	<i>Hospital</i>

És a dir, que una sèrie de noms amb càrrega política identificada amb el règim anterior, si n'exceptuem un de caràcter religiós (*Virgen de los Desamparados*), són substituïts per altres noms, als quals se n'afegeixen uns altres de nous, atenent als criteris següents:

— Recuperació de noms populars: *Governador, Carretera del Convent, Hospital.*

— Personatges locals: *Alvaro Marzal* (organista i compositor), *Beatriu Centelles, Joan Bta. Anyes, Mare Maria Gallart, Historiador Bernardino Llorca.*

— Personatges valencians: *Lluís Vives, Mestre Chapí, Poeta Querol, Pintor Josep Segrelles, Isabel de Villena, Jaume Roig, Joan Roís de Corella, Joan Fuster (Passeig), Vicent Andrés Estellés.* I com a homenatge a l'obra més important de la nostra literatura, un carrer dedicat al *Tirant lo Blanc.*

— Referència a l'edifici o a la institució: *Plaça de l'Ajuntament.*

— Una ciutat provençal agermanada amb Oliva: *Sisteron.* I a més, una *Avinguda de l'Agermanament.*

— Noms amb contingut polític: *Constitució, Joan Carles I, 9 d'Octubre.*

— Topònims rurals: *Morer, Rafalatar, Rausell, Rebollet* (Ronda).

1) Observem que continua, en línies generals, la pràctica iniciada en els anys 60, incrementant l'assignació de noms que responguen a la realitat local i valenciana.

2) Els noms amb contingut polític es redueixen a aquells que es consideren patrimoni de tots els ciutadans o assumibles per una immensa majoria, sense distinció d'ideologies. En l'actualitat, el nomenclàtor es troba més despolititzat que mai.

3) Els noms vinculats a la religió es troben absents entre els últims adoptats, com correspon a una societat laica i aconfessional. Si se n'ha incorporat algun, ha estat pel fet de tractar-se d'una figura local (p.e., *Mare Maria Gallart*).

3.7. ELS ESFORÇOS DE NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA

Quant a l'ús oficial del valencià en els noms de carrers, ja hem vist alguns precedents en el procés de renovació toponímica iniciat en els anys 60: la recuperació de noms populars com *Carrer les Moreres, Costera del Corralet* o *Portalet de la Verge Maria*, portava implícit el respecte a la llengua en què figurava el topònim, almenys com a vestigi del passat, ja que les circumstàncies polítiques de l'època -entre elles

l'oficialitat exclusiva del castellà- no afavorien l'ús de la nostra llengua per a noms de carrers de nova creació (a no ser que es tractara de topònims ja existents, com els del terme municipal: *Tossal Gros, Cavall Bernat, Riuets dels Frares, Senda dels Lladres, Morerals*, etc.).

Els últims ajuntaments democràtics han intensificat la utilització del valencià en els topònims urbans, com a part integrant d'un projecte de normalització més ampli, que abasta l'administració, l'activitat cultural, les festes i altres aspectes de la vida ciutadana. Quant als noms de carrers, la tendència és a retolar en valencià els de nova implantació, i s'ha dut a terme en molts casos la recuperació de noms ja existents com a populars, així com la traducció en alguns casos a partir del castellà. És clar que hi ha topònims en aquesta llengua, com noms personals i cognoms, la traducció dels quals resultaria improcedent, o que han arrelat profundament entre els habitants d'Oliva (com és el cas del carrer del *Niño*, per citar-ne un exemple). És de preveure que en alguns casos, com els dels recentment traduïts *Carrer del Natzaré* o de *Sant Doménec*, la gent del poble tardarà algun temps en assimilar aquests noms, que li semblaran estranys, en la seua pròpia llengua, ja que durant generacions han estat per a ells el *Carrer del Nazareno* o el *Carrer de Sant(o) Domingo*.

Aquestes dificultats d'assimilació evidencien un problema sociolingüístic: la llengua oficial i de cultura, des de fa quasi tres segles, ha estat el castellà, i el nostre poble -el poble valencià en general- pateix una situació de diglòssia, en què l'ús de la pròpia llengua ha quedat relegat durant molt de temps als àmbits familiars, folklòrics i informals. I en allò tocant als noms de carrers, el seu ús no sol anar més enllà dels noms tradicionals. Les generacions majors, escolaritzades només en castellà, troben normal dir *Carrer de les Tendres* o de *l'Enginy*, però els costarà més acostumar-se a dir *Carrer Sant Carles, Sant Ferran* o *Pius XII*.

La recuperació de l'autonomia valenciana i de la cooficialitat de la nostra llengua, unida al seu ensenyament en escoles i instituts, van fent que les joves generacions prenguen consciència de la dignitat, utilitat i importància del valencià com a vehicle de comunicació i de cultura. Per a elles, la retolació dels noms dels carrers en el seu idioma serà un fet normal, ja es tracte de noms tradicionals o de nova implantació. D'ací la responsabilitat dels poders públics -municipals en aquest cas- en la normalització lingüística en tots els àmbits de la vida social i cultural, incloent-hi un aspecte tan concret i simbòlic -però important- com és el de la nomenclatura urbana. I els esforços, grans o xicotets, que s'han fet en aquest sentit comencen a donar els seus fruits.

4. BIBLIOGRAFIA

- “Apéndice documental IV: Nomenclátor Urbano”, dins *Iniciación a la Historia de Oliva*, Publicacions Aj. Oliva, València, 1978.
- BLAY NAVARRO, J., *Documentos y datos para la historia de la Ciudad de Oliva*, València, ECIR, 1960.
- CAMARENA MAHIQUES, J., “De la historia de Oliva y del Rebollet”, dins *Iniciación a la Historia de Oliva*, Publicacions Aj. Oliva, València, 1978.
- DOMÍNGUEZ TORMO, J. M. i PONS MONCHO, F., *Sant Roc d’Oliva. Apuntes históricos*, Oliva, 1989.
- [J.V.] VIDAL, J.M.: “Cosas de antaño. Riqueza desaparecida”, dins *Patria Chica*, Oliva, 17-6-1933, p. 2.
- MAYANS, G.: *Epistolario (V), Escritos Económicos*. Estudio preliminar de Ernest Lluch. Selección, transcripción y notas de Antonio Mestre. Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva, València, 1976.
- MOREU-REY, E., *Toponímia urbana i onomàstica vària*, Palma de Mallorca, Ed. Moll, 1974.
- PONS FUSTER, F., *Aspectos económico-sociales del Condado de Oliva (1500-1750)*, Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva, València, 1981.
- PONS FUSTER, F., “Las consecuencias de la expulsión de los moriscos de Oliva”, dins *Programa de Fira i Festes*, Oliva, 1985.
- PONS MONCHO, F., “La Parroquia de San Roque de Oliva”, dins *Iniciación a la Historia de Oliva*, Publicacions Aj. Oliva, València, 1978.
- PONS MONCHO, F., “Callejero olivense”, I, III i IV, dins *Programa de Fira i Festes*, Oliva, anys: 1982, 1983 i 1985.
- SANCHO, P. i MORANT, R., “Noms de carrer van, noms de carrer vénen”, dins *Alba, Revista d’Estudis Comarcals d’Ontinyent i la Vall d’Albaida*, nº 5-6 (1990-91). Excm. Ajuntament d’Ontinyent, Servei de Publicacions, 1991.
- THOMAS, H., *La Guerra Civil Española*. 2 vol. Barcelona, Ed. Grijalbo, 1976.

VIDAL, J. M., “Las ermitas de nuestro término municipal (III)”, dins *Patria Chica*,
Oliva, 30-9-1933.

Les actes consultades dels plens de l’Ajuntament d’Oliva, a les quals es fa referència, es troben en l’Arxiu Municipal d’Oliva.